

La crítica: de la teoria a la vida

LLUÍS MESEGUER
Universitat Jaume I

1. Condicions de la teoria

Al llarg del segle xx, conceptes com *teoria* —i altres com *ciència*, *història* o *metodologia*— compartien sense criteris pragmàtics massa clars, les accepcions unívocues —“la teoria”, “la història”, “la metodologia”— i les aplicades —“una teoria”, “una història”, “una metodologia”; alhora, permeten activitats derivades —“metateoria”, “teoria de la història”, “història de la teoria”, “història de la història”, i fins i tot “metodologia teòrica”— i revelen usos ambigus en plural —“les teories”, “les històries”, però també “els llenguatges”, “els estructuralismes”, “les literatures”, “els modernismes”, “els exilis”... És en aquest nivell pragmàtic que es pot situar una de les més rendibles i complexes tendències del segle: el nivell de discrepància amb l’herència teòrica implica la inacceptació de “la teoria” com a accepció unívoca; i el nivell d’inacceptació de la “història” com a fil únic i coherent implica l’atribució d’aquest fil únic i coherent al teixit per les classes dominants o els sectors econòmics o religiosos de cada període i de cada societat. I, per tant, l’activitat crítica, tal com assenyala sobretot Adorno (1969: 205-230), és sempre condicionada per la ideologia (pròxima a la de l’objecte que estudia o allunyada, coincident amb la de la societat on s’insereix o diferent...).

D’altra banda, la comunitat acadèmica i científica ha actuat com una autèntica “societat civil” —en el sentit hegel·lià originari—, buscant una equidistància entre dues herències de l’activitat teòrica o aplicada: l’autoritarisme dogmàtic i l’acientificitat impressionista. O més planerament: antipositivisme i antiromanticisme. De tota manera, hi ha una altra “desconfiança” o “distància” constant des del Romanticisme: la que va de la creació literària als postulats de la “teoria” racionalista i clàssica de la literatura. Amb l’excepció de l’arrel positivista del naturalisme i de bona part del realisme narratiu i dramàtic, hi ha quatre moments destacadament “desconfiats” amb la tradició: el període postromàntic, la “fin du siècle” xix, les avantguardes del primer terç del segle xx, i els anys seixanta i setanta del segle.

En els anys inicials de l’Escola de Frankfurt, la teoria literària vivia alhora un moment de rebel·lió contra el racionalisme tradicional, i de fundació del període “científic” d’estudi de la literatura. L’any 1937 es publica la *Première leçon du Cours de poétique* de Valéry (trad. cat. 1983: 63-75). El l’any següent, apareix la “pragmàtica” de Charles Morris, mentre Orson Welles assaja la *boutade* radiofònica de *La guerra dels móns*. Més en general, al llarg d’aquelles dècades, el mot “ciència” comença a acompanyar els manuals d’estudis literaris: per exemple, *La science de la littérature* (1928) de Michel Dragomirescu (encara que Curtius [1948] es refereix a una obra d’E. Elster del 1897, com el primer cas en què la disciplina reuneix “ciència” literària, històrica i filològicament fundada). Algunes de les més profundes propostes crítiques coetànies fonamenten la literatura en la inefabilitat indi-

vidual (Croce, Spitzer, Eliot); ahora, altres inauguren l'afirmació màxima de l'autonomia del llenguatge literari i del seu estudi (Sklovski, Eikhenbaum); i ahora, el marxisme imposa les reflexions essencials sobre el compromís amb la realitat i amb la seva transformació (Trotski, Bakhtín, Lukács, Brecht); i la "sociologia del coneixement" de Max Scheler s'erigeix com a base d'aquesta nova disciplina, mentre es difonen els resultats de la teoria de la relativitat d'Einstein; i les contradiccions de l'intel·lectual es manifesten en obres com *La trahison des clercs* (1927) de Julien Benda, mentre —si seguim algun assaig influent d'Ortega— els col·lectius socials moderns, les "masses", es "rebel·len" enmig de la "deshumanització de l'art". No cal sinó afegir que són els anys de plasmació de les idees més influents del pensament i la crítica catalana contemporània (amb diversos èmfasis: D'Ors, Folguera, Plana, Crexells, Estelrich, Montoliu, López-Picó, Riba, Foix, Dalí, Esquerre...).

Una constel·lació semblant d'obres i noms coincidents en un temps breu, es podria practicar, sens dubte, en altres dècades del segle. De fet, l'"hostilitat contra lo teòric en general" es va renovar als anys setanta i vuitanta, amb una sèrie de fórmules intel·lectuals subjectivistes d'interpretació, fins i tot incloent les perspectives "crítiques" del període d'entreguerres —la qüestió de la modernitat— dins el sac de la "tradició" epistemològica racionalista o el paradigma a superar. Així, algunes derivacions tecnicistes de l'estructuralisme, i algunes aventures deconstructivistes, "postmodernes" o de l'anomenat "pensament dèbil", en poden ser mostres feaents, tant si es presenten en forma de receptes individualistes, com si reaccionen contra el dogmatisme d'algun altre mètode imperiós en els ambients acadèmics, com si pretenen esdevenir portantveus del final d'un cicle històric de la ciència i fins i tot de la cultura, basat en l'ordre i la història, en el sistema i el mètode (veg. Derrida, 1967; Foucault, 1979; Vattimo, 1990: 73-110; Eco, 1990).

L'impacte d'aquestes valoracions —tenint en compte la coneguda dicotomia d'Eco (1965) són més aviat "apocalíptiques"—, podria ser poderós damunt els sectors del pensament i la recerca vinculats als objectes artístics, en els quals la dosi de racionalitat o de subordinació als dogmes sol minimitzar-se, i permeten la seva substitució per enfocaments fenomenològics i per una aparent desideologització del treball científic. En aquest supòsit, la crítica musical, artística o literària, són activitats susceptibles de ser afectades per l'aparició d'una mena d'apocalíptic "crepuscle de les ideologies", del presumpte final d'una "racionalitat" vinculada a la modernitat (veg. algunes crítiques catalanes d'aquest procés, *apud* Meseguer 1997: 13-42).

Enfront, però, d'aquella espècie de reaparició de la metafísica com a elusió i d'altres apel·lacions psicologistes o tecnicistes contra el racionalisme històric, s'han suscitat també, reivindicacions d'una certa reideologització, de la recuperació de l'origen i el significat social i històric de la ciència i la cultura. Així, en una segona onada de pensament crític de l'Escola de Frankfurt, Jürgen Habermas ha promogut una Teoria Crítica de la Societat en tant que "teoria de l'acció comunicativa" (segons el títol de 1987 a (veg. sobretot, vol. I: 351-429, sobre la comunicació i l'acció social)), que pretén combinar positivisme, pragmatisme i historicisme. Provablement, més que no un enfrontament dual —entre postmodernitat i modernitat, o entre antiracionalisme i racionalisme, o entre psicologisme i sociologisme—, el panorama de debat teòric reflecteix l'herència problemàtica de l'empirisme i l'idealisme. Més que la científicitat dels mètodes, és el coneixement com a

conjunt la garantia de la pervivència de l'humanisme en la història cultural (Gombrich, 1974), i es pot plantejar, tal com fa Richard Rorty (1967, 1991), una síntesi entre la teoria com a activitat de canvi social i la necessitat de fixar l'èmfasi no en la finalitat sinó en els instruments: el seu "gir lingüístic" planteja com a element essencial la tensió entre una filosofia del "llenguatge ideal" i una altra del "llenguatge ordinari". Un número recentíssim d'una de les revistes de referència (*PMLA*, 194-1, gener 1999) era consagrat al tema *Ethics and Literary Study*; el curador, en la seva introducció (pp. 7-19) comença dient que "Ethics" és un concepte paradigmàtic de la darrera dècada del segle, com als anys vuitanta ho havia estat "Historicism", i als setanta "Textuality".

De tota manera, en obert contrast amb les elusions antiracionalistes, al llarg d'aquest document es valoraran aportacions de les tendències que coincideixen a retornar a la teoria i la crítica literària la responsabilitat ideològica i social: tendències filosòfiques —la Filosofia del Llenguatge—; lingüístiques —l'Anàlisi del Discurs—; historiogràfiques —el *New Historicism*—; i sociològiques —les teories de la Recepció, la Teoria dels Polisistemes. Totes aquestes contribucions, a més d'articular la necessitat de la teoria per a l'activitat crítica, coincideixen en la importància atorgada novament al llenguatge com a mediació cultural, cada cop més determinant com més avancen els processos de formalització i d'especialització de les ciències, i com més es van imposant les lleis de la comunicació de masses.

Tot i que la tradició idealista (veg. Croce, 1967) havia distingit clarament entre esperit científic i esperit poètic, l'homologació científica de la teoria i de la literatura ha suscitat resultats fecunds en diverses àrees dels estudis lingüístics i literaris. Des de finals del XVIII, han sovintejat els episodis de mostració de la ciència i l'art com a elements dialèctics del procés creatiu. Així, l'organicisme de Goethe fa conviure les metamorfosis de les plantes i l'*Sturm und Drang*; l'evolucionisme de Darwin i Spencer, anticipat per la dialèctica hegeliana, determina el naturalisme de Taine o Zola; el paradigma mecanicista de Newton i Laplace és superat alhora per Planck i Einstein, per Freud i Jung, pel cubisme i el surrealisme; el principi d'incertesa de Heisenberg defineix l'aleatorietat (de Schönberg, de Kafka, de Beckett, de l'*action painting*); l'article clàssic de Fernand Baldensperger *La littérature comparée. Le mot et la chose* (1921, trad. cast.: *apud* Vega-Carbonell, ed., 1998: 51-62) assenyalava els precedents de models comparatistes de les ciències naturals, fins al punt que aquests es poden considerar el "paradigma biològic" del comparatisme; la noció de combinatòria determina la notable influència del matemàtic Kolmogorov en l'estructuració semiòtica de l'obra de Lotman (1982: 40 i ss.); la Teoria de les Catàstrofes de René Thom (veg. 1983) és aplicada, entre altres àmbits, al "quadre semiòtic" de Greimas (veg. Maranda, 1999: 225-236); i Mignolo (DD. AA., 1998: 258), assenyalava que el seu intent d'articular una base-resum dels elements per a una teoria del text literari (1978) es basa en les idees sobre neurofisiologia i cognició de H. Maturana).

D'acord amb aquests tipus de mimetisme, en l'àmbit de la cultura catalana, Sebastià Serrano ha pogut aportar —des de la lingüística matemàtica i amb precedents de Gabriel Ferrater— interessants reflexions sobre la formalització del text i la lectura, i sobre procediments d'expressivitat (1978: 38 i 45 i ss.); i fins i tot, sobre l'aplicació de la funció booleana al codi poètic i la capacitat antientròpica de la poesia (1983). En un llibre recent (2000), de manera innovadora i complexa, inclou la creativitat literària dins l'àmbit biològic,

el del comportament sexual i el de les organitzacions. La inclusió pràctica d'aquestes perspectives a l'àmbit crític-literari concret no resulta en absolut senzilla, i es poden esmentar, com a extrems argumentatius, el "gènere poètic" que apel·la al paral·lelisme entre ciència i poesia (tal com, en llengua catalana, es pot comprovar en poemes d'Alfred Giner Sorolla, d'Àngel Terrón o de David Jou) i la "pragmàtica de l'abús" de conceptes, com ha delatat recentment un escandalós treball satíric d'Alfred Sokal.

Altres formes d'homologia tenen una major proximitat d'objectes teòrics per optimitzar-se. Així, les teories de l'espai formen part d'un *topos* ben antic, que es presenta en la base mateixa de l'enfocament topològic del llenguatge, singularment vinculat a l'escriptura: en són hereves les nocions de "frontera", "límit", "horitzó", "autonomia", "perifèria" (veg. Salvador, 1989). Més concretament, l'arquitectura i l'urbanisme són necessaris per encabir la *Philosophy of Composition* d'Edgar A. Poe, o el diàleg *Eupalinos ou l'architecte* de Paul Valéry (1923, trad. cat.: 1982): no ja pel paral·lelisme entre l'art del llenguatge i el de l'arquitectura, sinó per definir la noció de "forma", i per entendre el principi de "construcció" com a idèntic al d'expressivitat. ¿Com es podria, altrament, bastir l'autèntica filosofia de l'art, sinó sobre aquests universals de totes les arts? I pel que fa a l'expansió de les teories del llenguatge cap a les de l'espai, resulta ben interessant, per exemple, la Semiòtica de la ciutat (Greimas 1976: 129-157: "Pour une sémiotique topologique": la "ville-énoncé", el "signifiant spatial" i el "signifié culturel") i el número 18 (1984) dels *Trudy po znakovym sistemam* de l'Escola de Tartu sobre "semiòtica de la ciutat" (especialment els articles de Toporov (4-29, reprod. dins Toporov 1995: 259-367), i Lotman: 30-45).

La terminologia dels models econòmics ha segregat també valuoses connotacions dins els estudis culturals i literaris: només cal pensar en la idea de la literatura com a "llegat" o "tresor"; o en explicacions analògiques com el "capital cultural" i els "cicles de producció" (veg. Bourdieu, 1995: 213-234); o sobretot, en la llarga i controvertida herència de la dialèctica marxista: la relació entre infraestructura i superestructura (veg. Williams, 1980: 93-101); interpretats els dos conceptes, respectivament, com a activitat humana i com a món produït per aquesta activitat, són la base del funcionament d'un sistema entés des del punt de vista semiòtic (veg. Lotman, 1970). La permeabilitat entre les ciències socials i la lingüística o la historiografia literària ha estat molt més constant pel veïnatge d'objectes. Així, hom pot observar que les bases de l'"horitzó d'expectatives" de Jauss arrelen en Karl Popper i en Hans Georg Gadamer (veg. Iglesias, 1997: 57-63 i 63-71). Dins la teoria social, filòsofs com Karl-Otto Appel o Jürgen Habermas (1981) han incorporat els paràmetres de la interacció, i van revaloritzar l'acte comunicatiu com a condició indispensable per a la comprensió de l'experiència humana, en la mateixa direcció que els filòsofs del llenguatge John L. Austin (1962) o John Searle (1969). Les nocions de "força il·locucionària" i "contingut proposicional", caracteritzades per aquesta filosofia del llenguatge, s'endevinen clarament en la distinció lògic-semàntica de Gottlob Frege entre *Sinn* i *Bedeutung* (veg. Levinson, 1989: 232). En general, l'adaptació als debats sobre la condició ideològica de la ciència, ha estat un dels hàbits constants al si de les ciències lingüístiques i les doctrines crítiques i estètiques; amb particular evidència, al si de la Semiòtica (veg. Greimas, 1976: 9-42 i 45-60) i de la Sociolingüística (Aracil, 1983: 265-273).

En relació amb els estudis literaris, al llarg d'aquestes darreres dècades, s'han produït dos processos complementaris d'aproximació: d'una banda, la Lingüística ha ampliat i

“socialitzat” la seva praxi a través de formulacions sociolingüístiques o pragmàtiques; i la Història o la Crítica de la Literatura han viscut una superació dels formalismes i els postformalismes, i alhora una reformulació dels principis i dels mètodes tradicionals. Encara que, en els àmbits acadèmics com en el consum literari, s’ha produït també una allau de relativització antinormativa, enfront de qualsevol monolitisme normatiu. En termes de crítica literària concreta, la resistència a la teoria es pot traduir com a resistència d’aquella a les jerarquies formals o històriques que aquesta estableix: negació de la història (Fukuyama, 1989) o, com es pot dir en aquests darrers anys, enyor elegíac del canon (veg. Bloom, 1994).

La noció de “teoria de la literatura” o de “teoria literària” depèn de la classificatorietat. Per exemple, Mignolo (1983: 24-25) distingeix entre ciència descriptiva (històrica) i ciència teòrica. I Rastier (1998: 333) se centra en tres concepcions de la interpretació (tot considerant deficitàries les dues primeres): sintàctica (traducció del llenguatge natural a l’artificial), semàntica (relació entre símbols lògics i objectes, no depèn de la lingüística sinó d’una ontologia), i retòrica-hermenèutica (no lògica, sinó basada en les ciències socials, la psicologia, la sociologia, l’antropologia). L’herència de la diversificació ideològica i de l’especialització tècnica de les tendències d’estudi de la literatura ha convertit en problema la classificació d’aquestes tendències. La presència del problema pren formes molt diverses, però totes significatives:

(a) L’adscripció nacional, és a dir, la dependència de l’àmbit cultural en què cada tendència apareix i es difon. No cal oblidar les característiques “nacionalitàries” del romanticisme alemany o italià, el simbolisme i les avantguardes franceses, el formalisme rus, o l’estructuralisme francès. En aquest sentit, es poden analitzar les relacions entre Europa i els Estats Units, a través del magisteri de crítics importants: Baldensperger, Weliek i Brecht (d’Europa als Estats Units) o Pound i Eliot (dels Estats Units a Europa). També les relacions entre l’est i l’oest d’Europa (amb figures com Jakobson) o la falta de relació o el paral·lelisme desconnectat de línies de recerca (així, en el marc de la Semiòtica, Greimas-Lotman o Eco-Lotman).

(b) El paper de la tradició, de la historicitat de l’objecte i l’enfocament de la contemporaneïtat. En aquest marc se situa, per exemple, el debat entre l’estructuralisme (que tendeix a “deshistoritzar” l’objecte) i la sociologia marxista (que tendeix a subordinar-lo), o entre l’hermenèutica (que assenjala l’horitzó de l’analista i de l’obra) i l’estètica de la recepció (que assenjala sobretot l’horitzó d’expectatives del receptor).

(c) L’èmfasi en la forma (és a dir, els components lingüístics) o el significat (és a dir, els components contextuals). És clar que en aquest eix ha de prendre posició qualsevol tendència d’estudi, per tal com tots dos extrems de l’eix són imprescindibles en la literatura.

(d) El grau d’autonomia o d’independència de la teoria literària, manifestada en l’aplicació de conceptes aliens o la generació de conceptualitzacions autònomes. En aquest sentit, cal tenir en compte aspectes com la totalitat tendencial de cada teoria, l’aplicabilitat a àmbits epistemològics pròxims o la científicitat dels seus plantejaments.

(e) L’especialització per gèneres o àmbits: la narratologia, la dramaturgia, els estudis de gènere. De fet, les tendències d’estudi revelen preferències d’èmfasi en determinats aspectes. Així, l’estilística o el *new criticism* prefereixen la poesia, mentre l’estructuralisme o la sociologia prefereixen la narrativa.

En altres manuals, s'adrecen atencions més rellevants a les teories de base lingüística (així, dins Aullón ed. 1994, el capítol que hi dediquen Albadalejo-Chico Rico, tot inclouent-hi la nova retòrica). La sistematicitat de la institució literària s'ha usat amb aquest fi: Tötösy (1992: 21-93) va agrupar com a "teories sistèmiques" les aportacions de Lotman, el "champ littéraire" de Bourdieu, la "institution littéraire" de Jacques Dubois, la Teoria Empírica de Schmidt, i la Teoria dels Polisistemes d'Even-Zohar. I, en un breu volum, Raman Selden (1985) va classificar cinc teories tot seguint els esquemes de Jakobson:

Com es pot comprovar, se n'exclouen el factor "contacte" i la funció fàtica. D'altra banda, s'hi agrupa l'hermenèutica dins la teoria de la recepció. Cada tendència obeeix tres àmbits (factor de la comunicació, factor de la comunicació literària escrita, funció lingüística) i presenta les següents relacions: teoria romàntica (emissor, escriptor, emotiva), marxista (context, context, referencial), formalista (missatge, obra, poètica), estructuralista (codi, codi, metalingüística), i teoria de la recepció (receptor, lector, conativa).

Tot i llur utilitat, aquests plantejaments no afirmen la condició de "totalitat" a la teoria literària. Encara que de vegades es pot suposar aplicada a la Semiòtica, l'absència de totalitat és resolta per cada analista amb la seva lent interpretativa, i afegint-hi l'àmbit nacional de què parteix o els literats destacats que s'han ocupat també d'aspectes teòrics (veg. per exemple Torre, 1970; Pagnini, 1978; Di Girolamo, 1995: 5-13).

Tot amb tot, per establir eixos intersubjectius i lògics en la descripció de la convivència de tendències, cal tenir en compte un mapa de mínims a partir de les nominalitzacions habituals:

- (a) Estudis tradicionals: Filologia, retòrica, estilística.
- (b) Interpretacions formals i d'èmfasi en l'objecte: Formalisme, hermenèutica, estructuralisme, *New Criticism*, deconstrucció.
- (c) Anàlisis funcionals que incorporen els components pragmàtics: Semiòtica, anàlisi del discurs, pragmàtica literària, cognitivisme.
- (d) Estudis d'àmbit general o d'interpretació contextual de la literatura: Història literària, sociologia literària, estètica, estètica de la recepció, sociocrítica.
- (e) Estudis comparatístics (entre literatures, entre llengües, entre nivells i sectors de producció i recepció literària) o sectorials: Literatura comparada, traducció, etnografia, antropologia, mitocrítica, ginocrítica, narratologia...

2. Les condicions de la crítica

L'aspecte més concret de les teoritzacions sobre la literatura és llur capacitat de sostenir funcionalment la crítica. I l'aspecte implícit necessari de l'activitat crítica és la seva legitimació teòrica.

Aquesta interdependència es manifesta clarament en la diversificació entre la crítica com a interpretació i la crítica com a activitat: aquesta és la distinció entre crítica acadèmica

i crítica cultural, entre crítica universitària i crítica periodística, en una dualitat pragmàtica que Eagleton (1999) ha relacionat amb els conceptes d'“esfera pública” i “esfera privada”, d'acord amb Habermas (1962). Les vicissituds d'ambdues especialitzacions de la crítica es poden comprovar, per exemple, en “Les dues crítiques” de Barthes (*apud* 1973: 293-299), la “universitària” i “ideològica”, enmig de la polèmica sobre la *nouvelle critique*.

Existeix el perill extrem de considerar les relacions entre teoria, crítica i literatura com a jocs de metallenguatges, tal com denuncia el “divertit” títol de M. Krieger: *Words about words about words: Theory, criticism, and the literary text* (1988). La funció primària de l'activitat crítica es legitima alhora des de la teoria i des de la literatura: per la determinació del discurs teòric que la sustenta, i per la del discurs que té com a objecte, partint del fet que la crítica és un discurs dependent, és a dir, un metadiscurs. Qualsevol descripció de la literatura és total o parcialment arbitrària: inevitablement, «leer un texto es una operación que presupone la delimitación de *n* campos de validez» (Jean-Claude Coquet, dins Greimas i altres 1976: 58). Aquests “camps de validesa” no poden practicar-se en l'activitat crítica fora de la teoria sense negar la possibilitat de ser entesa. Tal com esquematitzà Mignolo (1983: 36), no cal confondre:

Teoria

Acte de producció literària en general

Acte de lectura

Condicions per a classificar textos

Condicions perquè una obra siga ficcional o una metàfora siga literària

Crítica

Acte de producció de l'acte literari *x*

Lectura de l'obra *x*

Gènere de l'obra *x*

Ficcionalitat de l'obra *x* o metàfora del text *y*

La crítica presenta també una relació horitzontal amb les manifestacions del mateix nivell discursiu. És a dir, cal tenir en compte la intertextualitat crítica (veg. Perrone-Moisés, 1976: 372-384; Todorov, 1984). Cal distingir la “intertextualitat” entre discursos i la “interdiscursivitat” entre el discurs de l'obra i el metadiscurs crític: l'una relaciona tendències crítiques; l'altra relaciona la crítica amb el seu objecte, l'obra literària. De la primera es desprén que una de les màximes necessitats referencials de la crítica contemporània, donada la complexitat i la variació de les interrelacions culturals, és la seva perspectiva internacional, és a dir, la circulació, el coneixement i la confrontació amb les tradicions literàries nacionals, de qualsevol proposta crítica. Els desconeixements d'aquestes i d'aquelles són inversament proporcionals a la validesa del discurs crític, però són sotmesos a la saturació. Dit altrament: la pràctica crítica contemporània, mentre és assistida per la renovació o la sofisticació de paradigmes teòrics —i per l'excés de terminologies produït per les mancances de diàleg teòric—, veu créixer les ignoràncies que l'assetgen:

(a) ignoràncies sobre la quantitat de publicacions, a les quals no és fàcil de continuar aplicant els criteris crítics de manera inamovible;

(b) ignoràncies sobre la crítica coetània;

(c) ignoràncies sobre la història de la crítica de la literatura pròpia;

(d) ignoràncies sobre les històries literàries de les cultures de major circulació, i sobre la floració de tradicions literàries nacionals de menor circulació;

(e) ignoràncies sobre el paradigmes teòrics (el propi i els altres).

Respecte a la relació crítica-obra literària, ja des del formalisme rus, la crítica treballa entre dos pols: el “principi d’especificació” de la literatura, i la necessitat de la confrontació de la sèrie literària amb les sèries contextuals més àmplies, externes a les formes literàries i llur evolució (veg. la formulació de la “teoria del mètode formal” segons Borís Eikhenbaum dins Todorov ed. 1970: 21-54). Una banalització flagrant d’aquest plantejament és la divisió entre crítica “interna” i “externa”, que ha provocat dues formes complementàries de desautorització o de verificació de teories: les més textualistes consideren que les externes no tenen en compte la centralitat del text, mentre les sociologistes consideren que les internes no interpreten el text. Malgrat aquestes o altres banalitzacions del debat teòric o metodològic, l’adopció d’aquells dos pols no és una possibilitat quantificable o alternativa (en direcció “especificativa” o “contextual”), sinó una doble condició de la crítica. No pot haver-hi crítica que no siga alhora lingüística i històrica.

Tal com fou definida per l’estètica idealista, és alhora estètica i històrica: la crítica esteticista és pseudoestètica, i la historicista és pseudohistòrica (Croce *apud* 1967: 75-91). La tradició anglosaxona ha estat també preocupada a bastament per la relació entre la crítica i la literatura. Així, segons la coneguda visió de T. S. Eliot, la poesia i la crítica evolucionen per dependència del poble que crea la poesia; per això, d’altra banda, una teoria que fos aplicable a tota la literatura es quedaria buida de contingut (veg. Eliot, 1968, en particular: 32-33 i 148-150). Després, la crítica canadenc i nord-americana, tot i que ha excel·lit en la seua constant preocupació per la preservació —psicologista, formalista o empirista— de l’autonomia de la literatura, ha admés en general, com a contrapés, alguns mecanismes inevitables de contextualització del text literari. Northrop Frye, per exemple, n’admet clarament els següents: l’obra total d’un autor com a context evident de l’obra; la necessitat de la teoria literària per a l’explicació crítica dels textos literaris; i la difícil separabilitat dels criteris estètics i els morals (1986: 20, 30, 65).

Aquesta formulació, i d’altres de semblants, tendeixen a atorgar a la pràctica crítica una mena de revalorització social amb l’atribució d’una funció de mediació entre la literatura i l’“exterior”, i les visions més extremes no fan més que dur al límit aquesta pretensió. L’extrem contrari, el del solipsisme de l’activitat crítica, sembla impossible. Segons Harold Bloom, exitós representant de l’Escola de Yale, la crítica no és sinó «el discurs de la tautologia profunda», ja que, al capdavall, «el significat d’un poema solament pot ser un altre poema» i, a tot estirar, «la crítica és l’art de saber els camins amagats que van de poema a poema» (*apud* 1988: 17-43, les citacions: 18-19). Aquesta acceptació dels silencis, les pressuposicions i els intersticis entre obres i diversitats literàries i estètiques implica, en qualsevol cas, que no existeix cap crítica exonerada de la seva virtualitat social. Per contestar la sorprenent argumentació de Bloom (expressada també, en altres contextos, per Barthes), allò que hi ha entre poema i la crítica —encara que fos un altre poema— és una relació entre elements de naturalesa diferent, i a més, allò que hi ha entre poema i poema és necessàriament quelcom que no és cap dels poemes. És a dir, entre poemes hi ha altres coses: hi ha relacions, estem nosaltres, hi ha la realitat, hi ha les idees... I per tant, no existeix la crítica tautològica: no pot fugir de l’anàlisi ni de la interpretació. De fet, la darrera obra traduïda de Bloom (2000) inverteix la pretensió crítica, ja que planteja com llegir i per què.

La necessitat dels dos pols aduïts des del formalisme rus situa la crítica com una forma cultural entre la literatura i la realitat. Ho és fins al punt que, —a partir d'una recepció radical del pensament de Nietzsche, de Freud i de Heidegger—, Jacques Derrida ha descrit la possibilitat de dues vies crítiques, considerant que hi ha dades que admeten la descripció en termes estructurals però que n'hi ha que solament s'expliquen per llur gènesi (1967: 427): la que «L'une cherche à déchiffrer une vérité ou une origine échappant au jeu et à l'ordre du signe, et vit comme un exil la nécessité de l'interprétation. L'autre, qui n'est plus tournée vers l'origine, affirme le jeu et tente de passer au-delà de l'homme et de l'humanisme».

¿És més correcte parlar de formes de la crítica o de moments del procés crític? L'eix de la temporalització és rellevant: tal com un acte crític més s'allunya de la sincronia més deixa de ser "crítica" per esdevenir "història" (veg. Frye, 1971). Theodor Adorno remarcà les contradiccions entre el poder i la seua ideologia oficial, d'acord amb la qual el crític esdevé un "informador" o un "il·loctinent" (*apud* 1969: 205-230, 187-201). Amb un pòsit irònic, Sartre (1948), assenyalà que l'autèntic crític lluita necessàriament per deixar d'actuar com a "guardià de cementeri". En aquest sentit, l'acció crítica concreta presenta semblances discursives amb esdeveniments científics, com el descobriment o la hipòtesi: per exemple, necessita de la sanció de la comunitat interpretativa (cfr. Mignolo, 1983: 16-17). I en relació amb l'emissor, Eliot (1968: 32-33) distingeix tres funcions que poden interpretar-se com a "moments": fruïció, ordenació i reordenació. Barthes, en treballar el concepte de "plaisir" del text (Barthes 1974), constata que l'escriptura crítica és sempre històrica o prospectiva perquè ha de renunciar a presentar el seu plaer (és a dir, la lectura, que és el present). Així, el conegut "experiment" proposat per a la crítica per C. S. Lewis (1961, trad. cat. 1982: 83-101) proposa de definir la qualitat de la literatura per la qualitat de la lectura que permet o promou.

La crítica, en tant que acostament interpretatiu al text es pot interpretar com a resultat generatiu dels tres factors del procés semiòtic: com a recerca de la *intentio auctoris*, com a recerca de la *intentio operis*, i com a imposició de la *intentio lectoris* (Eco, 1991: 29-63). I alhora, presenta amb el text una relació de posterioritat interpretable com una obertura semiòtica: de l'idiòlecte textual a la varietat de les interpretacions (*ibid.*: 186-208).

En aquest sentit, la diversitat de la crítica es presenta també com a tipologia. Així, Eliot en *To criticize the critic* (conferència del 1961 que dóna títol al llibre) classifica quatre tipus de crític: professional, amb gust, acadèmic-teòric, i d'activitat creativa. I Steiner (1976-1994: 28-31) en classifica tres necessitats:

(a) El crític ha d'elegir (fins i tot la relectura), a diferència de l'historiador de la literatura i el filòleg. Hi ha poesia permanent, però no crítica permanent.

(b) El crític ha de ser intermediari: ha d'establir vincles. La rapidesa de la comunicació tècnica serveix, de fet, per ocultar tossudes barreres ideològiques i polítiques. Amplia i complica el mapa de la sensibilitat. Com el traductor, s'esforça per comunicar i comparar coneixements. L'escriptor es defineix dins una tradició nacional, però el crític no pot romandre a cap *turris eburnea*.

(c) La necessitat més important: el judici de la literatura contemporània. Distingir entre contemporani i immediat. Responsabilitat: demanar-se no només si l'art de la seva època constitueix un avanç o un refinament tècnic, sinó també si contribueix a la intel·ligència moral.

La tipologia textual de les activitats crítiques és més complexa que la seva caracterització. Els formats textuais poden ser molt diversos: text científic, ressenya, assaig, opinió oral, llibel, etc...; i presentar una gradació de proximitat i d'interacció: tertúlia, gènere periodístic, gènere acadèmic. En general, es poden tenir en compte quatre tipus d'elements pràctics:

- Relació entre crítica i lectura. El lector ingenu i el crític tècnic són monstres. La importància del "jo" crític. La crítica com a "grau superior" de la lectura.

- Relació entre crítica i història. El microdiscurs crític: la història com a discurs general, i la crítica com a anàlisi particular de textos.

- Relació entre crítica i societat. El crític com a representació qualificada de la societat. La normativa del gust: la crítica com a col·legi, com a conjunt de crítics. L'aplicació de la teoria: crítica i difusió d'idees.

Gerard Genette (1973, I: 145-170) es pronuncià per la inclusió de talls sincrònics en una evolució global, i per la recerca d'homologies globals entre el sistema de formes i el sistema del sentit, tot incloent en l'activitat crítica tres funcions: "crítica", "científica" i "literària". Per tant, cal assenyalar, *last but not least*, l'interès del gènere assagístic vinculat als "crítics escriptors". Entre els més complexos, se'n poden citar: l'autobiografia, com *Les mots* de Sartre (1964, trad. cat. 1965) o *El quadern gris* de Pla; les confessions teòriques (especialment del món anglosaxó: veg. DD. AA. 1996, que inclou textos de Henry James, Eliot, Auden i Doris Lessing, però no les idees de la Woolf sobre el "common reader") o *Els Marges* de Riba; i les explicacions tècniques del procés creatiu, com els recentíssims *The art of fiction* (1992) de David Lodge o *El sentit de la ficció* (1999) de Jaume Cabré.

BIBLIOGRAFIA

- ADORNO, T.W. (1969): *Crítica cultural y sociedad*, Barcelona, Ariel.
- ARACIL, L.V. (1983): *Dir la realitat*, Barcelona, Països Catalans.
- AULLÓN, P. (ed.) (1994): *Teoría de la crítica literaria*, Madrid, Trotta.
- AUSTIN, J.L. (1982): *Cómo hacer cosas con palabras*, Buenos Aires, Paidós.
- BARTHES, R. (1973): *Le plaisir du texte* (trad. esp.: *El placer del texto*, Buenos Aires, Siglo XXI, 1974).
- BENDA, J. (1927): *La trahison des clercs* (trad. cat.: *La traïció dels intel·lectuals*, Alzira, Bromera, 1995).
- BLOOM, H. (1994): *The Western Canon. The Books and School of the Ages*, Nova York, Harcourt Brace (trad. cat.: *El cànon occidental. Els llibres i l'escola de les edats*, Barcelona, Columna, 1996).
- (2000): *How to read and why* (trad. cat.: *Com llegir i per què*, Barcelona, Empúries, 2000).
- BOURDIEU, P. (1992): *Les règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire*, París, Seuil (trad. cast.: *Las reglas del arte. Génesis y estructura del campo literario*, Barcelona, Anagrama, 1995).
- CABRÉ, J. (1999): *El sentit de la ficció*, Barcelona, Proa.
- CROCE, B. (1933): *Poesia popolare e poesia d'arte. Studi sulla poesia italiana dal tre al Cinquecento*, Bari, Laterza.
- CURTUS, E.R. (1948): *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter* (trad. cast.: *Literatura europea y Edad Media latina*, Madrid, Fondo de Cultura Económica, 1984).
- DD. AA. (1996): *Llegir i escriure*, Barcelona, Empúries.
- Derrida, J. (1967): *L'écriture et la différence*, París, Seuil.

- DRAGOMIRESCU, M. (1928): *La science de la littérature*, París, Gamber (trad. cast.: *Introducción a la ciencia de la literatura*, Buenos Aires, A. Peña Lillo, 1964).
- EAGLETON, T. (1999): *La función de la crítica*, Barcelona, Paidós.
- ECO, U. (1965): *Apocalittici e integrati*, Milà, Bompiani (trad. cast.: *Apocalípticos e integrados ante la cultura de masas*, Barcelona, Lumen, 1974).
- (1990): *I limiti dell'interpretazione*, Milà, Fabbri-Bompiani-Sonzogno (trad. cat.: *Els límits de la interpretació*, Barcelona, Destino, 1991).
- ELIOT, T.S. (1933): *The use of poetry and the use of criticism* (trad. cast.: *Función de la poesía y función de la crítica*, Barcelona, Seix Barral, 1968).
- (1948): *Notes towards the Definition of Culture*, London, Faber and Faber
- FOUCAULT, M. (1971): *L'ordre du discours* (trad. cat.: *L'ordre del discurs i altres escrits*, Barcelona, Laia, 1982).
- FRYE, N. (1986): *El camino crítico. Ensayo sobre el contexto social de la crítica literaria*, Madrid, Taurus.
- GENETTE, G. (1973): «Structuralisme et critique littéraire», en *Figures*, I, París, Seuil, 145-170.
- GOMBRICH, E. (1974): *A la recerca de la història cultural*, València, Tres i Quatre.
- GREIMAS, A.J. (1976): *Sémiotique et sciences sociales*, París, Seuil.
- GREIMAS, A.J. i altres (1973): *Essais de sémiotique poétique* (trad. cast.: *Ensayos de semiótica poética*, Barcelona, Planeta, 1976).
- HABERMAS, J. (1981): *Theorie des kommunikativen Handelns* (trad. cast.: *Teoría de la acción comunicativa*, Madrid, Taurus, 1987).
- KRIEGER, M. (1988): *Words about words about words: Theory, criticism, and the literary text*, Baltimore, Johns Hopkins U.P.
- LEVINSON, S. (1983): *Pragmatics*, Cambridge, Cambridge University Press (trad. cast.: *Pragmática*, Barcelona, Teide, 1989).
- LEWIS, C.S. (1961): *An experiment in criticism* (trad. cat.: *Un experiment de crítica literària*, Barcelona, Quaderns Crema, 1998).
- LOTMAN, I. (1996-1998): *La semiosfera*, 2 vols., Madrid, Cátedra-Universitat de València.
- MESEGUER, L. (1991): *La crítica referencial*, Castelló de la Plana, Universitat de València-Universitat Jaume I.
- (1997): *Literatura oberta*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MIGNOLO, W. (1983): «Comprensión hermenéutica y comprensión teórica», *Revista de literatura*, 94, 1-38.
- PAGNINI, M. (1978): *Estructura literaria y método crítico*, Madrid, Cátedra.
- PERRONE-MOISÉS, L. (1976): «L'intertextualité critique», en *Poétique*, 27, 372-384.
- RASTIER, F. (1991): *Sémantique et recherches cognitives*, París, PUF.
- RORTY, R. (1967): *The linguistic turn* (trad. cast.: *El giro lingüístico*, Barcelona, Paidós, 1990).
- SALVADOR, V. (1989): «La metàfora nostra de cada dia», en *Límits*, 6, 23-41.
- SARTRE, J.-P. (1948): *Qu'est-ce que la littérature?* (trad. cast.: *¿Qué es la literatura?*, dins *Escritos sobre literatura*, I, Madrid, Alianza-Losada, 1985).
- SELDEN, R. (1985): *A Reader's Guide to Contemporary Literary Theory* (trad. cast.: *La teoría literaria contemporánea*, Barcelona, Ariel, 1987).
- SERRANO, S. (1978): *Literatura i teoria del coneixement*, Barcelona, Laia.
- STEINER, G. (1976): *Language & Silence*, Nova York, Atheneum (trad. cast. (no sencer): *Lenguaje y silencio. Ensayo sobre la literatura, el lenguaje y lo inhumano*, Barcelona, Gedisa, 1994).
- THOM, R. (1983): *Paraboles et catastrophes*, París, Flammarion.
- TODOROV, T. (1984): *Critique de la critique*, París, Seuil (trad. cast.: *Crítica de la crítica*, Barcelona, Paidós, 1991).

- (ed.)(1970): *Teoría de la literatura de los formalistas rusos*, Buenos Aires, Signos.
- TORRE, G. DE (1970): *Nuevas direcciones de la crítica literaria*, Madrid, Alianza.
- TÖTÖSY, S. (1992): «Systemic Approaches to Literature. An Introduction with Selected Bibliographies», *Canadian Review of Comparative Literature*, 19, 1-2, 21-93.
- VALÉRY, P. (1937): «Première leçon du cours de poétique» (trad. cat.: «Primera lliçó del curs de poètica», en *Els Marges*, 27-28-29, 1983, 63-75).
- VATTIMO, G. (1991): *Ética de la interpretación*, Barcelona, Paidós.
- VEGA, M.J. i N. CARBONELL (eds.)(1998): *La literatura comparada: principios y métodos*, Madrid, Gredos.
- WILLIAMS, R. (1977): *Marxism and Literature* (trad. cast.: *Marxismo y literatura*, Barcelona, Península, 1980).